

ความหมายของพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎก

คำว่า พรหมจรรย์ หรือ พุรุษมจรรย์ มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เมื่อพิจารณาคำความหมายแล้วพบว่า ศัพท์ว่า พุรุษมจรรย์ จำแนกความหมายได้ ๑๐ ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. ทาน
๒. เวชยาวิัจจะ
๓. เบญจศีล
๔. อัปมัญญา
๕. เมถุนวิริติ
๖. สทวารสันโดษ
๗. วิริยะ
๘. อุโบสถศีล
๙. อริยมรรค
๑๐. ศาสนา

และมีความหมายเฉพาะแตกต่างกันออกไป ดังนี้

พรหมจรรย์หมายถึงทาน

คำว่า ทาน สำเร็จรูปมาจาก ทา^๑ ธาตุ ในความให้ ลง ยุ ปัจจัยในนามกิตก์ แปลว่า การให้ หมายถึง การสละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

---

^๑ หลวงเทพรัตนานุกิษฏ (ทวี ธรรมธัช ป. ๙) ธาตุปุပ္พีภิกา (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔) หน้า ๑๙๐.

การให้ทาน นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์ผู้อื่นแล้ว ยังเป็นไปเพื่อละความเห็นแก่ตัว ละความคับแคบของจิตใจ ละความตระหนี่ ในขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีต่อเพื่อนผู้อยู่ร่วมโลกเดียวกัน

ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย ได้จำแนกทานไว้ว่า มี ๒ อย่าง คือ อามิสทาน และธรรมทาน

ดังข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็นไฉน คือ อามิสทาน และธรรมทาน^๖

ดังนั้น ทานในพุทธศาสนาจึงมี ๒ คือ

๑. อามิสทาน เป็นการให้สิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง ปัจจัยเครื่องครองชีพ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

๒. ธรรมทาน เป็นการให้ธรรม ให้ความรู้ศิลปวิทยาการ ให้คำแนะนำสั่งสอน บอกแนวทางดำเนินชีวิต ตลอดถึงการให้อภัยที่เรียกว่าอภัยทาน

คำว่า พรหมจรรย์ หมายถึง ทาน แปลว่า การให้ ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ดังข้อความต่อไปนี้

ข้าพเจ้าและภรรยา ยังอยู่ในมนุษยโลก เป็นผู้มีศรัทธา เป็นทานบดี ในครั้งนั้นเรือนของเราเป็นดังบ่อน้ำของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย และเราได้บำรุงสมณพราหมณ์ ให้อิ่มหนำสำราญ เราทั้งสองได้ถวายทาน คือ ดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่องประทีป ที่นอนที่พักอาศัย ผ้านุ่งผ้าห่ม ผ้าปูนอน ข้าวและน้ำโดยเคารพ ทานที่ได้ถวายโดยเคารพนั้น เป็นวัตรของเรา และการสมาทานวัตรนั้น เป็นพรหมจรรย์ของเรา ท่านผู้เป็นปราชญ์ ฤทธิ์ ความรุ่งเรือง กำลังกาย ความเพียร การเกิด ในอนาคตภพ และ

^๖ อัง.ทุก. ๒๐/๓๔๖/๑๑๔.

เทวมานี ภิกษเว ทานานิ กตมานิ เทว อามิสทานญจ ธมฺมทานญจ
อิมานิ โข ภิกษเว เทว ทานานิ

วิมานใหญ่ของเรานี้เป็นวิบากแห่งวัตรและพรหมจรรย์นั้น อันเราประพฤติดีแล้ว”

ดังนั้น คำว่า พรหมจรรย์ จึงหมายถึง ทาน การให้วัตถุสิ่งของอันเป็นของมีอยู่ของตน ที่เรียกว่า อามิสทาน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ด้วยประสงค์จะสงเคราะห์ผู้อื่น นับว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนผู้อยู่ร่วมโลกเดียวกัน อีกประการหนึ่ง เป็นการขจัดความมักได้ความเห็นแก่ตัวความตระหนี่ที่มีอยู่ในจิตใจของผู้ให้ทานให้เบาบางลง ถือว่าเป็นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบได้ระดับหนึ่ง

ข้อที่น่าสังเกต การให้ทานในส่วนอามิสทาน แม้จะให้สิ่งต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์สุขทางโลก แต่เป็นสัญลักษณ์ของการให้ประโยชน์สุขทางธรรม

พรหมจรรย์หมายถึงเวทย์ยาวัจจะ

เวทย์ยาวัจจะ หมายถึง ความประพฤติชวนชวายเป็นกิจที่ชอบทางกาย หรือการให้ความช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้อื่น การให้ความร่วมมือ และสนับสนุนให้คนอื่นได้บรรลุความดีหรือบรรลุเป้าหมาย การส่งเสริมในการทำความดีของบุคคลอื่น

ศัพท์ว่า พรหมจรรย์ มีความหมายตรงกับศัพท์ว่า เวทย์ยาวัจจ มีปรากฏใน

^๗ ชู.ชา.มหา. ๒๘/๑๐๑๑/๓๕๓.

อหฺนฺจ ภริยา จ มนุสฺสโลก

สทฺธา อุโภ ทานปตี อหฺมฺหา

โธปทานฺตฺ เม ฆรํ ตทาสิ

สนฺตปฺปีตา สมณพฺรหฺมณา จ ฯ

มาลนฺจ คนฺธนฺจ วิเลปนนฺจ

ปทีปียํ เสยฺยมปฺสฺสยนฺจ

อจฺจาหนํ สายนมนฺนปานํ

สกฺกจฺจ ทานานิ อทฺมฺห ตตฺถ ฯ

ตํ เม วตํ ตมฺปน พฺรหฺมจริยํ

ตสฺส สฺสจฺฉินฺนสฺส อยํ วิปาโก

อิทฺธี ชฺฐตี พลวิริยฺยปฺตฺติ

อิทฺถนฺจ เม ธีร มหาวิมานํ

พระไตรปิฎก ความว่า

อังกุรพาดนิชตามว่า เมื่อก่อน ท่านอยู่ในโรจวนคร ท่านมีปกติอย่างไร มีความประพฤติอย่างไร ผลบุญสำเร็จที่ฝ่ามือของท่าน เพราะพระมหามจรรย์อะไร รุกขเทวดาตอบว่า เมื่อก่อน เราเป็นช่างหูกอยู่ในโรจวนคร เป็นคนกำพร้า เลี้ยงชีวิตด้วยความลำบากนัก เราไม่มีอะไรจะให้ท่าน เวียนของเรายู่ใกล้เวียน ของอสังยหเศรษฐี ซึ่งเป็นคนมีศรัทธา เป็นทานาธิบดี มีบุญอันทำแล้ว เป็นผู้ละอายต่อบาป พวกยากจนกวนพิทมีนามและโคตรต่าง ๆ กัน ไปที่บ้าน ของเรานั้น พวกกันถามถึงเวียนของอสังยหเศรษฐีกะเราว่า ขอความเจริญจงมี แก่ท่านทั้งหลาย พวกเราจะไปทางไหน ท่านเขาให้ที่ไหน เราถูกพวกยากจน กวนพิทถามแล้ว ได้ยกมือเบื้องขวาชี้บอกเวียนของอสังยหเศรษฐีแก่ยากจนกวนพิท เหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลาย จงไปทางนี้ ความเจริญจักมีแก่ท่านทั้งหลาย ท่านเขาให้อยู่ที่นั่น เพราะเหตุนั้น ฝ่ามือของเราจึงให้สิ่งที่น่าปรารถนา เป็นที่ ไหลออกแห่งวัดภูมิรลอร้อย ผลบุญย่อมสำเร็จที่ฝ่ามือของเราเพราะพระมหามจรรย์นั้น^๕

^๕ ชุ.เปต. ๒๖/๑๐๖/๑๙๐

กีสโล กีสมาจาโร	โรจวมุหิ ปุเร ตูว์
เกน เต พุทฺทมจริเยน	ปุณฺณํ ปาณิมุหิ อิชฺฌมติ ฯ
ตณฺหวาโย ปุเส อาลี	-โรจฺจสุมี ตทา อหํ
สุกฺกิจฺจตุตฺติ กปฺโณ	น เม วิชฺชติ ทาทเว ฯ
นิเวสนนฺจ เม อาลี	อสนฺยหฺสฺส อุนฺนติเก
สทฺธสฺส ทานปติโน	กตปุณฺณสฺส ลชฺชชีโน ฯ
ตตฺถ ยาจนกา ынฺติ	นานาโคตฺตา วณิพฺพกา
เต จ มํ ตตฺถ ปุจฺจนฺติ	อสนฺยหฺสฺส นิเวสนํ ฯ
กตฺถ คจฺจาม ภทฺทํ โว	ตตฺถ ทานํ ปทียติ
เตสํ ปุฏฺโฐ อุกฺขามิ	อสนฺยหฺสฺส นิเวสนํ ฯ
ปคฺคยฺห ทกฺขิณํ พานุ	เอตฺถ คจฺจถ ภทฺทํ โว
อตฺถ ทานํ ปทียติ	เตน ปาณิ กามทโท
เตน ปาณิ มธฺสฺสโว	เตน เม พุทฺทมจริเยน
ปุณฺณํ ปาณิมุหํ อิชฺฌมติ ฯ	

จากข้อความนี้ พระสิริมงคลอาจารย์ ได้อธิบายความหมายไว้ในมังคลัตถที่ปณี ภาค ๒* ว่า หมายถึง เวชยาวัจจะ แปลว่า ความประพฤตินวชนวชวยทางกาย หรือการช่วยเหลือ การให้ความร่วมมือ การสนับสนุนในการทำความดีของบุคคลอื่น

จากข้อความในอังกรเปตวัตถุนี้ สรุปได้ว่า คำว่า พรหมจรรย์ จึงหมายถึงการทำดีด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นให้ทำความดี หรือการให้บริการผู้อื่นให้ทำความดีด้วยความเต็มใจมองในแง่ปฏิเสธ คือ การไม่ขัดขวาง หรือการไม่ทำตัวเองให้เป็นอุปสรรคในการทำคุณงามความดีของผู้อื่น ชื่อว่า เวชยาวัจจะ

พรหมจรรย์หมายถึงเบญจศีล

คำว่า ศีล หมายถึง ความประพฤดีทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น

ศีล คือ คำสั่งสอน และหลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนาธรรมณ์ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่จะดำเนินไปด้วยกันอย่างสมดุลย์ ศีลเป็นสิกขาขั้นต้นที่สุด มีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมถึงการแสดงออกทางกาย วาจา และการบังคับควบคุมความประพฤติของตนด้านภายนอกทั้งหมด ให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและธรรมชาติ เกณฑ์อย่างต่ำสุดของศีล คือ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นด้วยกาย วาจา ตลอดจนไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลแก่ชีวิตที่ดีงาม ถ้าหากมีความอุตสาหะยิ่งกว่านั้นก็ก้าวไปถึงการทำการต่าง ๆ ที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ช่วยสร้างเสริมจัดสรรสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นการปิดกั้นโอกาสแห่งความชั่วร้าย เพิ่มพูนโอกาสแห่งการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติกิจเพื่อความดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป

---

* พระสิริมงคลอาจารย์. มงคลตถที่ปณี ทูติโย ภาค (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔) หน้า ๓๘๒.

พระพุทธเจ้าทรงวางหลักแห่งการปฏิบัติขั้นพื้นฐาน หรือขั้นต้นที่สุดที่นิยมเรียกกันว่า คีล ๕ ว่าเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำในทางความประพฤติสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป เพื่อความเจริญก้าวหน้าในคุณธรรมที่ต้งามยิ่ง ๆ ขึ้นไป และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของมนุษย์ทุกคนในสังคม คีล ๕ นี้ บาลีชั้นเดิม เช่น ใน สํ.สพ. ๑๘/๔๘๓/๓๐๓; อญ.ปญจก. ๒๒/๑๔๕/๑๙๑; ๑๗๑-๓/๒๒๗; ๒๖๓-๒๖๖/๓๐๓-๓๐๘ เมื่อกล่าวถึงความประพฤติของคนทั่วไปเรียกว่า ธรรม ๕ เมื่อใช้ในฐานะเป็นข้อฝึกหัดของคฤหัสถ์ หรือกฎความประพฤติของอริยสาวกฝ่ายสมรวาส เรียกว่า ลิกขาบท ๕ เช่น ที.ปา. ๑๑/๒๔๖/๒๔๗; ชุ.เปต. ๒๖/๑๒๑/๒๓๙; อภิ.วิ. ๓๕/๗๖๗/๓๘๘ ที่เรียกว่าคีล ๕ ตรง ๆ ในพระไตรปิฎกพบแห่งเดียวใน วินย. ๗/๒๖๒/๑๑๗ เท่านั้น

เบญจคีล หรือคีล ๕ หรือลิกขาบท (ข้อฝึกความประพฤติ) ๕ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการยั้งสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป หรือเว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. อทินนทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยอาการแห่งลักขโมย

๓. กาเมสุ มิจฺจาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤตินิดในกาม

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ

๕. สุราเมรยมชฺชุปมาทภูชานา เวรมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

คีล ๕ นี้ เมื่อกล่าวโดยสาระก็คือ การไม่ละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของผู้อื่น การไม่ใช้วาจาละเมิดความจริงด้วยการกล่าวเท็จโกหกหลอกลวงตบตรอนประโยชน์ผู้อื่น เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตน และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะของตน ด้วยการเสพสิ่งเสพติดและของมึนเมา

คำว่า พรหมจรรย์ ได้แก่ เบญจคีล หรือเรียกกันว่า คีล ๕ พบว่าปรากฏในจุลวรรค ภาค ๒ วินัยปิฎกความว่า

ภิกษุทั้งหลาย นกกระทาได้ให้ลิงกับช้าง สมาทานศีลห้า และตนเอง ก็
ประพฤติกุศลสมาทานในศีลห้า สัตว์ทั้งสามมีความเคารพยำเกรงกัน มีความประพฤติ
กลมเกลียวกันอยู่เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ภิกษุ
ทั้งหลาย วัตรจริยานี้แล ได้ชื่อว่าติดติริยพรหมจรรย์ (พรหมจรรย์ของนกกระทา)^๖

ความหมายของคำว่า พรหมจรรย์ หมายถึงศีล ๕ ได้แก่ การไม่เบียดเบียนตน
และผู้อื่นทางกาย วาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะของตนด้วยการเสพสิ่งเสพติดและ
ของมีนเมา ถือว่าเป็นเกณฑ์ขั้นต่ำในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเอง เพื่อเป็นพื้นฐานรองรับ
คุณธรรมขั้นสูงต่อไป นอกจากศีล ๕ แล้ว ศีลในพุทธศาสนายังมี ศีล ๘ สำหรับชาวพุทธที่
ต้องการฝึกตนให้ยิ่งขึ้นไป ศีล ๑๐ สำหรับสามเณรและภรรยาสามีศรัทธาสมาทานรักษา
ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี

พรหมจรรย์หมายถึงอัปมัญญาหรือพรหมวิหาร

อัปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ออกไปในมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายอย่างกว้างขวาง
สม่ำเสมอ ไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขตจำกัด มี ๔ คือ

๑. เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี ความมีไมตรี อยากให้มนุษย์และสัตว์
ทั้งหลายเป็นสุขกันโดยทั่วหน้า

๒. กรุณา ความสงสารคิดช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

^๖ วินย. ๗/๒๖๒/๑๑๗.

อดิไซ ภิกษุเว ติตติโร มกุกฏญจ หตถินาคญจ ปญจสุ สีเลสุ สมาทเปสิ
อตตนา จ ปญจสุ สีเลสุ สมาทาย วตตติฯ ๓ อดญญมญญ์ สคารวา สปปติสุสา
สภาควตติกา วิหริตวา กายสุส เกทา ปรมมรณา สุคติ สคัค โลกั อูปปชชีสุฯ
เอตัง โข ภิกษุเว ติตติริยัม นาม พุทธมจริยัม อโหสิฯ

๓. มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คือเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุขก็แช่มชื่นเบิกบานใจ ด้วยเห็นเขาประสบความสำเร็จเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีบันเทิงใจ พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนไม่กีดกันริษยา

๔. อุเบกขา ความวางเฉย คือมีใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบ หรือชัง วางจิตเรียบสงบ สม่่าเสมอ เทียงตรงดุจตราขี้ผึ้ง ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อเห็นมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายประสบผลดีร้ายตามเหตุปัจจัยที่ประกอบ

อัปมัญญา โดยมากเรียกกันว่า พรหมวิหาร ๔ (ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือธรรมประจำใจของท่านผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่)

ความจริงแล้วอัปมัญญาและพรหมวิหารประกอบด้วยองค์ธรรม ๔ ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จะต่างกันก็แต่เพียงการแผ่ขยายธรรม หรือการเจริญคุณธรรม ทั้ง ๔ ประการ กล่าวคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่ผู้ปฏิบัติแผ่ธรรมออกไป ในลักษณะเจาะจงตัวหรือไม่เจาะจงตัวก็ตาม แต่ยังจำกัดพวก เชื้อชาติ ศาสนา การแผ่ธรรมทั้ง ๔ ข้อในลักษณะดังกล่าวนี้เรียกว่า พรหมวิหาร ส่วนการแผ่หรือการเจริญธรรม ทั้ง ๔ ข้อข้างต้นออกไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ในลักษณะที่กว้างขวาง สม่่าเสมอ ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต การแผ่ธรรมแบบนี้เรียกว่า อัปมัญญา

พรหมจรรย์ หมายถึง อัปมัญญา พบว่าปรากฏในมหาโควินทสูตร ที่สมณิกาย มหาวรรค ดังข้อความว่า

มหาโควินทพรหมณมีใจประกอบด้วยเมตตา ไม่มีเวร ไม่พยาบาท แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศ ๒ ทิศ ๓ ทิศ ๔ ก็เหมือนกันด้วยประการฉะนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ในที่ทุกสถาน มีใจประกอบด้วยเมตตาอันไพศาล ยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่พยาบาท แผ่ไปทั่วโลก โดยประการทั้งปวงอยู่ มีใจประกอบด้วยกรุณาอันไพศาล ยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่พยาบาท แผ่ไปทั่วโลก โดยประการทั้งปวงอยู่ มีใจประกอบด้วยมุทิตาอันไพศาล ยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่พยาบาท แผ่ไปทั่วโลก โดยประการทั้งปวงอยู่

มีใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพญลย์ ยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่
 พยาบาท แม้ไปทั่วโลก โดยประการทั้งปวงอยู่ และแสดงหนทางแห่งความ
 เป็นสหายกับพรหมในพรหมโลกแก่สาวกทั้งหลาย ฯ สมัยนั้น บรรดาสาวกของ
 มหาโควินทพราหมณ์ ซึ่งรู้คำสั่งสอนทั่วทั้งหมด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก
 เข้าถึงสุคติ พรหมโลก... ดูกรปัญจสิขะ เรายังระลึกได้อยู่ สมัยนั้น เราเป็น
 มหาโควินทพราหมณ์ เราแสดงพรหมจรรย์นั้นว่า เป็นหนทางแห่งความเป็นสหาย
 ของพรหมในพรหมโลก แก่สาวกทั้งหลาย^๙

กล่าวโดยสรุป พรหมจรรย์ หมายถึง อัมปมัญญา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น
 คืออารมณ์ที่ใช้ในการเจริญกรรมฐาน หรือการฝึกอบรมจิต หรือการพัฒนาจิตใจให้สูงยิ่งขึ้น
 ด้วยการมองเห็นสัตว์ทั้งหลายมีความเสมอภาคกัน โดยความเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ
 ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

^๙ ที.ม. ๑๐/๒๓๔/๒๔๔

มหาโควินโท พุราหุมโณ เมตตาสหคเตน เจตสา อเวเรน อหยาปชฺฌเณ
 เอกัง ทิสฺสั ผริตฺวา วิหาสิ ตถา ทุตฺติยํ ตถา ตตฺติยํ ตถา จตฺตมํ อิติ อุตฺตรมโธ
 ติริยํ สพุทฺธิ สพุทฺตตตาย สพุทฺทวนตํ โลกํ เมตตาสหคเตน เจตสา วิปฺปเลน
 มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อหยาปชฺฌเณน ผริตฺวา วิหาสิ กฺรณาสหคเตน
 เจตสา ฯเปฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา ฯเปฯ อุเบกฺขาสหคเตน เจตสา
 ฯเปฯ สวากานญฺจ พุราหุมโลกสหุยตาย มคฺคํ เทเสสิ ฯ เย โข ปน โภ เตน
 สมเยน มหาโควินทสุส พุราหุมณสุส สวากา สพุเพน สพุทฺ สาสนํ อาชานีสู
 เต กายสุส เกทาย ปรี มรณา สุคติ พุราหุมโลกํ อหฺปชฺชิสฺสุ...สฺรามหํ โภ
 ปญฺจสิข อหนฺเตน สมเยน มหาโควินโท พุราหุมโณ อโหสิ อหํ ตํ สวากานํ
 พุราหุมโลกสหุยตาย มคฺคํ เทเสสิณฺติ

พหุมัจจราย์หมายถึงเมถุนวิริติ

คำว่า เมถุนวิริติ เป็นศัพท์สมาสระหว่าง เมถุน + วิริติ ท่านตั้งวิเคราะห์ไว้ว่า เมถุนา วิริติ เมถุนวิริติ (แปลว่า การเว้นจากเมถุนธรรม ชื่อว่าเมถุนวิริติ) ซึ่งจะได้ทำความเข้าใจความหมายของศัพท์ทั้ง ๒ เป็นลำดับไป

คำว่า เมถุน หรือ เมถุนธรรม หมายความว่า การกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ การร่วมสังวาสหรือการร่วมประเวณี หรือการครองชีวิตร่วมกันฉันท์สามีภรรยาของชนสามัญทั่วไป ซึ่งก็ประสบทั้งสุขและทุกข์ควบคู่กันไปตามทัศนะของมนุษย์ปุถุชน ในทัศนะของพระอริยเจ้าแล้วเห็นว่าเป็นความทุกข์อย่างเดียว

คำว่า วิริติ แปลว่า การงด, การเว้น หรือเจตนาที่งดเว้นจากบาปทางกายและวาจา ในคัมภีร์อรรถกถา^๕ ท่านได้จำแนกวิริติไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. การเว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า คือไม่ได้ลมาทานศีล หรือตั้งใจเว้นละเว้นมาก่อน แต่เมื่อประสบเหตุอันจะทำให้ทำความชั่วหรือละเมิดศีลเข้าเฉพาะหน้าก็ละเว้นในขณะนั้นเอง ไม่ล่วงละเมิดศีล เรียกว่า สัมปัตตวิริติ

๒. การเว้นด้วยการสมาทาน คือ ได้สมาทานศีลไว้ก่อนแล้ว เมื่อประสบเหตุที่จะทำให้ทำความชั่ว กังวลใจได้ตามที่สมาทานนั้น เรียกว่า สมาทานวิริติ

๓. การเว้นด้วยเด็ดขาด หมายถึง การเว้นความชั่วได้เด็ดขาดของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เพราะไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ทำความชั่วนั้น ๆ เรียกว่า สมุจเจทวิริติ

โดยสรุป วิริติมี ๒ อย่าง คือ สัมปัตตวิริติ และสมาทานวิริติ จัดเป็นโลกียวิริติ คือการงดเว้นของบุคคลที่ยังเกี่ยวข้องกับโลก หรือขึ้นต่อโลก และสมุจเจทวิริติ จัดเป็นโลกุตตตวิริติ คือการงดเว้นได้โดยเด็ดขาด เป็นวิริติของพระอริยเจ้า^๖

^๕ พระพุทธโฆษาจารย์ ปรมุตตโชติคทาย นาม ขุทฺทกนิกายฎกคทาย ขุทฺทกปาจวณฺณนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๒) ข้อ ๘ หน้า ๑๒๓.

^๖ พระสิริมังคลาจารย์ มงคลดุษฎีปวี เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔) หน้า ๒๓๓.

ดังนั้นคำว่า เมถุนวิริติ จึงหมายความว่า การเว้นจากเมถุน การเว้นจากการร่วมประเวณี การเว้นจากการกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ หรือการงดเว้นจากการมีคู่ครอง

พรหมจรรย์ หมายถึง เมถุนวิริติ ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง แต่เมื่อตรวจอย่างละเอียดแล้ว พบว่ามีความหมายเหมือนกัน กล่าวคือ ละสิ่งที่ไม่ใช่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ด้วยการงดเว้นจากเมถุนธรรม ดังข้อความว่า

ภิกษุละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุน อันเป็นเรื่องของชาวบ้าน^{๑๑}

กล่าวโดยสรุป พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมถุนวิริติได้ชื่อว่าพรหมจรรย์นั้น หมายถึง สมุจเจทวิริติ คือการงดเว้นจากเมถุนธรรมอย่างเด็ดขาด จัดเป็นพรหมจรรย์ของบรรพชิต หรือนักบวชในพระพุทธศาสนา

ข้อที่น่าสังเกต ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ (พुरुหมจารี) ด้วยการงดเว้นจากเมถุนวิริติ ที่พบในไตรปิฎกนั้น หมายถึง เหล่าบรรพชิตในพระพุทธศาสนา

พรหมจรรย์หมายถึงสทวารสันโดษ

คำว่า สทวารสันโดษ ในภาษาบาลีใช้รูปศัพท์ว่า สทวารสนฺโดส เป็นศัพท์สมาส สทวาร + สนฺโดส ท่านตั้งวิเคราะห์ไว้ว่า สทาเรน สนฺโดโส สทวารสนฺโดโส แปลว่า ความพอใจด้วยภรรยาของตน

คำว่า สทวารสันโดษ โดยเนื้อความ คือ ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน มองในแง่ปฏิเสธก็คือ การไม่ประพฤตินอกใจในคู่ครองของตน สทวารสันโดษนี้ นับได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ตรงกันข้ามกับกาเมศุมิจจาจาร หรือความประพฤติผิดในกาม

พรหมจรรย์ หมายถึง สทวารสันโดษ เมื่อตรวจสอบอย่างละเอียดแล้ว ปรากฏในขุททกนิกายชาดก พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ ดังข้อความว่า “พวกเรา ไม่นอกใจภรรยา และ

^{๑๑} ที.ลี้. ๙/๓/๕; ๑๐๓/๘๓; ม.ญ. ๑๒/๓๓๓/๓๔๒; ๔๕๕/๔๙๐; ม.ม. ๑๓/๑๒/๑๑; ๖๓๘/๕๘๘; ม.อุ. ๑๔/๑๖/๑๘; ๑๗๒/๑๒๘; อัง.ติ.ก. ๒๐/๕๑๐/๒๗๒ ๖๗๙

อพुरुหมจารีย์ ปหาย พुरुหมจารี โหติ อาราจารี วิริโต เมถุนา คามธมฺมา

ภริยาทั้งหลายก็ไม่สนใจพวกเรา พวกเราประพาศพรหมจรรย์ในหญิงอื่นนอกจากภริยาของพวกเราเหล่านั้น เพราะเหตุนั้นแล พวกเราจึงไม่มีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่มสาว”^{๑๑}

กล่าวโดยสรุป สหารสันโดษ ได้ชื่อว่า พรหมจรรย์ เพราะเหตุว่า เป็นความประพาศที่ดีงาม และเป็นกราดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐสำหรับผู้ครองเรือน ที่ได้รับการยกย่องในพระพุทธศาสนา เช่น ชีวิตการครองคู่ของนกุลบิดา และนกุลมารดา ในพระสูตรเป็นตัวอย่าง^{๑๒} ซึ่งเป็นคู่สามีภรรยาที่ไม่เคยแม้แต่เพียงความคิดที่จะประพาศนอกใจกันและกัน

พรหมจรรย์หมายถึงวิริยะ

คำว่า วิริยะ แปลว่า ความเพียร ความพยายาม หมายถึง ความบากบั่น เพื่อจะละความชั่ว ประพาศความดี

คำว่า พรหมจรรย์ มีความหมายตรงกับคำว่า วิริยะ ปรากฏในมหาสัณหาสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ดังข้อความว่า “สารีบุตร ก็เราจำได้ว่า เราประพาศพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ คือเป็นผู้บำเพ็ญตบะอย่างยิ่ง ประพาศปอนหรือเศร้าหมองอย่างยิ่ง รั้งเกี้ยว (ในการทำลายชีวิตสัตว์) อย่างยิ่ง เป็นผู้ล้งัดอย่างยิ่ง”^{๑๓}

^{๑๑} ชุ.ชา. ๒๗/๑๔๑๕/๒๘๙.

มยญจ ภริยํ นาทิกุมาม
ภริยาปี อมุเห นาทิกุมนติ

อญญตฺร ตาหิ พุรุหฺจริยํ จราม
ตสุมา หิ อมุหํ ทหฺรา น มียฺเย

^{๑๒} อัง.จตุกก. ๒๑/๕๕/๘๐.

^{๑๓} ม.มู. ๑๒/๑๗๗/๑๕๕.

อภิขานามิ โข ปนาคํ สารีปุตฺต จตฺรํคสมนฺนาคตํ พุรุหมจฺริยํ จริตา
ตปฺลสฺสิสฺสํ โหมิ ปรมตปฺลสฺสี จฺโช สฺทํ โหมิ ปรมจฺโช เชคฺจฺฉี สฺทํ โหมิ
ปรมเชคฺจฺฉี ปวีตฺโต สฺทํ โหมิ ปรมปวีตฺโต

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกนี้ แม้มิได้กล่าวไว้แจ่มชัดว่า พรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ นี้ คือ วิริยะ แต่เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า ความประพฤติทั้งสี่ประการนั้น เป็นลักษณะแห่งความเพียรพยายามเพื่อกำจัดกิเลสของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งพระองค์เป็น อเจลก (ซีเมื่อยหรือนักบวชไม่นุ่งผ้า)

ในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ ไว้ในมัชฌิมนิกาย อรรถกถาว่า ได้แก่ วิริยะ ดังข้อความว่า อธิ ปน วิริยํ พุทฺทมจฺริยนฺติ อธิปฺเปตฺติ วิริยพฺุทฺทมจฺริยสฺส นี อิทฺเว สุตฺตํ ตฺเถว เอกสฺมึ อตฺตภาเว จตฺพุทฺธิสฺส ทฺกฺกรสฺส กตฺตฺตา จตฺรํคฺสมนฺนาคตฺนฺติ วุตฺตํ^{๑๕} (แปลว่า วิริยะ ท่านหมายถึงพรหมจรรย์ในที่นี้ ก็สูตรนี้เป็นสูตรแห่งวิริยะ คือพรหมจรรย์ วิริยะนั้น นั้นแล ท่านกล่าวว่า พรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ เพราะการกระทำทั้ง ๔ ประการนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากในอรรถกถาเดียว)

ในสารตฺตที่ปนี วินยฎีกา พระฎีกาจารย์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า พรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ ไว้ว่า มีความหมายตรงกับคำว่า วิริยะ เช่นเดียวกัน ดังข้อความว่า อภิขานามิโข ปนํ สารีปฺตฺต จตฺรํคฺสมนฺนาคตฺติ พุทฺทมจฺริยํ จริตฺวา ตปสฺสี สฺทํ โหมตฺติ โลมหํสนฺนสฺสฺเต วิริยํ พุทฺทมจฺริยนฺติ วุตฺตํ^{๑๖} (แปลว่า วิริยะ ท่านเรียกว่า พรหมจรรย์ ในโลมหังสนสูตร กล่าวคือมหาสัณหาสูตรว่า สารีบุตร ก็เรา จำได้ว่า เขาประพฤติพรหมจรรย์ประกอบด้วยองค์ ๔ ย่อมเป็นผู้มีตบะแล)

จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า พรหมจรรย์ (ประกอบด้วยองค์ ๔) มีความหมายเท่ากับวิริยะ เป็นความเพียรพยายามเพื่อจะละความชั่วประพฤติความดีของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งพระองค์ยังเป็นอเจลก

^{๑๕} พระพุทธโฆษาจารย์ ปญฺญจฺสุทฺตนิยา นาม มชฺฌนิกายฎฺกฺกถาย มูลปญฺณาสวณฺณนา ปจฺฉิม ภาโค (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๓๒) ข้อ ๑๕๕ หน้า ๓๖๕.

^{๑๖} พระสารีบุตรเถระ สารตฺตที่ปนีฎีกา ปจฺฉิม ภาโค (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑) ข้อ ๒๒๖ หน้า ๕๑๘.

ข้อที่น่าสังเกต คำว่า ตบะ หรือการบำเพ็ญเพียร เพื่อกำจัดกิเลส ซึ่งเป็นวิธีที่เจ้าลัทธิและศาสดาต่าง ๆ ในอินเดียในครั้งก่อนพุทธกาลจนถึงสมัยพุทธกาลนิยมประพฤติปฏิบัติกัน ด้วยการทรมานตนเองให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน โดยเห็นว่าวิธีดังกล่าวเป็นวิธีที่จะทำให้มนุษย์เข้าความสงบสุขได้ ครั้นถึงสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธวิธีการทรมานตนเองให้ได้รับความลำบากต่าง ๆ และทรงตรัสว่า วิธีนี้เป็นอรรถกิลมถานุโยค ซึ่งมีโชแนวทางที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ในขณะที่เดียวกันพระพุทธองค์ไม่ปฏิเสธคำว่า ตบะ เพียงแต่ให้ความหมายใหม่ ซึ่งมีนัยตรงกันกับคำว่า วิริยะ ได้แก่ ความเพียรเครื่องเผาผลาญกิเลส และการบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส และการบำเพ็ญเพียรที่เรียกว่า ตบะ ต้องเป็นไปในลักษณะของความเพียรชอบ มีความสัมพันธ์กับมัชฌิมาปฏิปทา ไม่เอียงเข้าไปหาที่ สุดโต่งสองอย่างใดอย่างหนึ่ง

พรหมจรรย์หมายถึงอุโบสถศีล

อุโบสถศีล คือศีลที่รักษาเป็นอุโบสถ หรือศีลที่รักษาในวันอุโบสถ ได้แก่ ศีล ๘ อันอุบาสกอุบาสิกาสมาทานรักษาเข้าจำศีล ในวันพระขึ้น ๘ ค่ำ แรม ๘ ค่ำ ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๕ และแรม ๑๔ ค่ำในเดือนขาด

อุโบสถศีลนั้น มี ๘ ลิกขาบท คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการยังสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป หรือเว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย

๓. อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิตพรหมจรรย์ คือเว้นจากการร่วมประเวณี

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ

๕. สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺสาณานา เวมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๖. วิกาลโภชนา เวมณี เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตั้งแต่เวลา พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไปจนถึงเวลาอรุณขึ้นมาใหม่

๗. นัจจตีตฺวาทิตฺติวิสุทฺทสุสนมालาคณฺฐวิเลปนธารณมณฺฑุทฺทณฺวิภูสณฺฏฺสาณานา เวมณี เว้นจากฟ้อนรำขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การทัดทรง ดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง

๘. อุจฺจาสยณมหาสยนา เวมณี เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย

พรหมจรรย์ หมายถึง อุโบสถศีล ปรากฏในชุททนิกาย มหานิบาตชาดก ดังข้อความว่า

มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่แห่งปวงญาติ ข้าพเจ้าขอทูลถามพระองค์ว่า ท่าน หรือ พรหมจรรย์ อย่างไหนมีผลมาก

...ทำวาสวะถูกพระเจ้าเนมิราชผู้ประเสริฐกว่านรชนตรัสถามแล้ว ทรงทราบ วิกาลแห่งพรหมจรรย์ จึงได้ตรัสบอกแก่พระเจ้าเนมิราชผู้ไม่ทรงทราบว่า บุคคล ย่อมบังเกิดในชาติดีสกุลเพราะพรหมจรรย์ชั้นต่ำ บุคคลย่อมเข้าถึงความเป็น เทวดาเพราะพรหมจรรย์ชั้นกลาง บุคคลย่อมบริสุทธิ์ เพราะพรหมจรรย์อย่าง สูงสุด

...มาตลีเทพสารดี ความปลื้มใจเกิดขึ้นแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปของ เทพบุตรผู้อยู่ในวิมานนี้ เราขอถามท่าน เทพบุตรผู้นี้ได้กระทำความดีอะไรไว้ หนอจึงถึงสวรรค์ชั้นเทิงอยู่ในวิมาน

...เทพบุตรผู้นี้ เป็นคฤหบดี ชื่อโสณทินนะ เป็นทานบดี ได้สร้าง วิหาร ๗ หลัง อุทิศต่อบรรพชิต ได้อุปฐากภิกษุผู้อยู่ในวิหาร ๗ หลังจากนั้นโดยเคารพ ได้บริจาดผ่านุ่นผ้าห่ม อาหาร เสนาสนะ เครื่องประทีป ในท่านผู้ปฏิบัติ ชื่อตรงด้วยจิตอันเลื่อมใส รักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ ในดีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปักษ และในวันปาฏิหาริย์ปักษ เป็นผู้สังสรรในศีล เป็น

ผู้สำรวจ และบริจาคทานเป็นนิตยัมภ์ จึงบันเท็งอยู่ในวิมาน^{๑๖}

กล่าวโดยสรุป อุโบสถศีล คือ ศีลที่รักษาเป็นอุโบสถ หรือศีลที่รักษาในวันอุโบสถเป็นศีลของอุบาสกอุบาสิกาผู้มีความเพียรพยายามฝึกอบรมตนเองเพิ่มขึ้นยิ่งกว่าการสมาทานรักษาศีล ๕ ด้วยการงดเว้นสิ่งหรรหราพุ่มเพื่อย บำรุงบำเรอปรนเปรอความสุขต่าง ๆ ที่เกินความจำเป็นต่อการดำรงชีพ

^{๑๖} พุ.ชา. ๒๘/๕๒๖ - ๕๓๔/๑๙๔ - ๒๑๓.

ปุจฉามี ตัม มหาราช สพฺพญตฺตานมิลฺลสร
 ทานันฺ วา พุรฺหมจฺริยํ วา กตมํ สฺ มหปฺปลํ
 โส ปุญฺโง นรเทเวณ วาสโว อวจา นิมี
 วิปากํ พุรฺหมจฺริยลฺล . ชานันฺ อกฺขาสฺซานโต
 หีเนน พุรฺหมจฺริเยน ชตฺตเย อุปฺปชฺชติ
 มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ อุตฺตमेณ วิสุชฺฌติ
 ... วิตฺติ หิ มํ วินฺหติ สฺต ทิสฺวา

ปุจฉามี ตัม มาตลิ เทวสารถิ
 อัย นุ มจฺใจิ กิมกาสิ สาสฺ
 โย โมทติ สคฺคปฺปตฺโต วิมานเ ๗

... โสณทินฺโน คหปติ เอล ทานปตี อหุ
 เอล ปพฺพชิตฺททิสฺล วิหาเส สตฺต การยิ
 สกฺกจฺจนฺเต อุปฺภูจาสิ ภิกฺขโว ตตฺถ วาสิเก
 อจฺจาทนญจ ภาตฺตญจ เสนาสัน ปทีปยํ
 อทาสิ อชฺชฏเตสฺ วิปฺปลนฺเนน เจตฺตา
 จาตฺททลีสึ ปญฺจทลีสึ ยา จ ปกฺขสฺส อญฺจมี
 ปาฏิหาริยปฺกฺขญจ อญฺจคฺคฺลฺลมาหิตํ
 อุโปสถํ อุปวสิ สทา สิเลสฺ สํวโต
 สญฺญโม สํวิภาโค จ โส วิมานสมฺมิ โมทติ

พรหมจรรย์หมายถึงอริยมรรค

คำว่า อริยมรรค แปลว่า ทางอันประเสริฐ, ทางดำเนินของพระอริยะ, ปฏิปทาที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นพระอริยะ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ (อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค) คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ
๗. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย ครั้งหนึ่ง เมื่อพระองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ใกล้นครสาวัตถี ตรัสถึงผลแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ว่า ได้แก่ อริยมผล ๔ มีโสดาปัตติผลเป็นอาทิ และตรัสความหมายของพรหมจรรย์ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์คืออะไร ? อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล คือ ความเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกรู้ชอบ ตั้งใจชอบ นี้เรียกว่า พรหมจรรย์^{๑๗}

ดังนั้นคำว่า พรหมจรรย์ ที่ตรัสในเทศานี้ จึงหมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่ส่งผลทำให้สามัญชนผู้ดำเนินไปตามทางนี้ได้พัฒนาตน จากคนธรรมดาเป็นอริยบุคคล

^{๑๗} ส.ม. ๑๙/๑๑๒/๓๑: ๑๑๕/๓๒

กตมญฺจ ภิกฺขเว พุรฺหมจฺริยํ ๙ อหเมวาริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค ๙ เสยฺยถิทํ ๙ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสังกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ ๙ อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว พุรฺหมจฺริยํ ๙

อริยมรรค หรือมรรคมืองค์ ๘ นี้ บางครั้งเรียกว่า มรรค ๘ ซึ่งเป็นเหตุทำให้บางท่านเข้าใจผิดว่า ได้แก่ ทางสำหรับดำเนินชีวิต ๘ สาย จะเลือกเดินสายไหนก็ได้ ทำให้ถึงจุดหมายปลายทางได้ด้วยกันทั้งนั้น หรือบางครั้งก็เข้าใจผิดว่า ทางทั้ง ๘ เส้น ที่ทอดต่อกันเป็น ๘ ช่วง เดินจบสิ้นทางหนึ่งแล้ว จึงเดินต่ออีกทางหนึ่งเรื่อยไปจนครบทั้งหมด ความจริงแล้วคำว่า มรรค ๘ นั้น ได้แก่มรรคมืองค์ ๘ หมายถึงทางสายเดียว ที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่ผู้ปฏิบัติธรรมตามมรรคปฏิบัติ ต้องเจริญวิปัสสนาจนถึงขั้นโคตรภูญาณ จากนั้นโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อรหัตตมรรคเกิดขึ้น

พรหมจรรย์หมายถึงศาสนา

ศาสนา แปลว่า คำสอนของศาสนา คำว่า ศาสนา ในที่นี้ หมายถึง คำสอนของพุทธศาสนา หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกมี ๔๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จัดลงในปิฎกได้ ๓ ปิฎกคือ วินัยปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ สุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์จนมีสาวกมากพอที่จะส่งไปประกาศศาสนา คำสอน จึงทรงประชุมสาวกแล้วตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนส่วนส่วนมาก เพื่อความสุขแก่ชนส่วนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและชนส่วนมาก พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์^{๑๔}

^{๑๔} วินย. ๔/๓๒/๓๙; ส.ส. ๑๕/๔๒๘/๕๓.

จรต ภิกษเว จาริกิ พุชชนหิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมฺพาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานิ มา เอยาน เทว อคมิตฺต เทเสถ ภิกษเว ธมฺมํ อาทิกฺขยานํ มชฺฌเมกฺขยานํ ปริโยสานกฺขยานํ สาทถํ สพฺพญฺชนํ เทวาลปริปฺนฺณํ ปริสุทฺธิํ พุทฺทมจฺริยํ ปกาเสถ

และพระดำรัสว่า

มารผู้มีบาป พรหมจรรย์ของเรานี้ยังไม่บริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้กัน
โดยมาก เป็นปึกแผ่น จนกระทั่งพวกเทวดาและมนุษย์ประกาศได้ดีแล้ว เพียงใด เรา
จักยังไม่ปรินิพพานเพียงนั้น^{๑๘}

คำว่า พรหมจรรย์ ในอาคตสถานทั้งสองนี้ หมายถึง ศาสนา หรือคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้า

ข้อความตอนแรก เป็นพุทธดำรัสเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระ
ศาสนาในครั้งแรก พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่าประกาศพรหมจรรย์ แทนคำว่าประกาศศาสนา

ข้อความตอนที่สอง เป็นพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพยามารผู้ทูลอาราธนาให้
พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อครั้งที่พระองค์ประอยู่ที่ป่าวาลเจดีย์ พระพุทธเจ้าใช้คำ
ว่า พรหมจรรย์ แทนคำว่า ศาสนา เช่นเดียวกัน

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาชื่อว่า พรหมจรรย์ เพราะว่า ศาสนธรรมคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า มุ่งผลในทางปฏิบัติ โดยเน้นการฝึกอบรมศาสนิกชนในด้านความประพฤติทาง
กาย วาจาเป็นขั้นแรก จากนั้นก็พัฒนาจิตใจ และปัญญาตามลำดับ จนถึงสภาวะที่จิต
หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง บรรลุนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

พระอรรถกถาและฎีกาจารย์ได้ประพันธ์ความหมายของพรหมจรรย์ทั้ง ๑๐ ประการ
ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกไว้ว่า

^{๑๘} ที.ม. ๑๐/๙๕/๑๒๔; ๑๐๒/๑๓๒; ลี.ม. ๑๙/๑๑๓๒/๓๓๗ อง.อภุจก.
๒๓/๑๖๗/๓๒๑ พุ.อ. ๒๕/๑๓๐/๑๗๕

น ตาวาหิ ปาปิมี ปรินิพฺพายิสฺสามิ ยาว เม อิหิ พฺรหฺมจริยํ
น อิหฺรณฺเญว ภวิสฺสตี ผีตฺตญฺจ วิตุตฺตาริกํ พหุชฺฌณํ ปุณฺณุตฺตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ
สุปฺปกาสิตํ

พฺรหฺมจฺริยสทุโท ทาน เวยยาวจฺเจ ปญฺจสิกฺขาปทสึเล อปฺปมณฺณาสุ เมถุนวิริตฺติ
ยํ สทฺหารสนฺโตเส วิริเย อุโปสถฺงคฺคฺสุ อริยมคฺคฺเค สาสเนติ อิมฺเสวตฺตฺเตสุ ทิสฺสตี^{๑๐}

แปลว่า ศัพท์ว่า พฺรหฺมจฺริย ใช้ในความหมายเหล่านี้คือ ทาน เวยยาวัจจะ
ศีล ๕ อັปฺปมณฺญา เมถุนวิริตฺติ สทฺหารสันโดษ วิริยะ อุโปสถศีล อริยมรรค
ศาสนา

และข้อความว่า

ทานสุมี พฺรหฺมจฺริย	อปฺปมณฺณาสุ สาสเน
เมถุนารตีย เวยยา-	วจฺเจ สทฺหารตฺตฺตฺติย
ปญฺจศีลาริยมคฺคฺ-	โปสถฺงคฺคฺตีสุ จ ^{๑๐}

แปลว่า พรหมจรรย์ ใช้ในความหมายว่า ทาน อັปฺปมณฺญา ศาสนา
เมถุนวิริตฺติ เวยยาวัจจะ สทฺหารสันโดษ ศีล ๕ อริยมรรค อุโปสถศีล วิริยะ

และข้อความว่า

พฺรหฺมจฺริยํ นาม ทานเวยยาวจฺเจปญฺจศีลอปฺปมณฺญาเมถุนวิริตฺติสทฺหารสนฺโตสฺวิริย
อุโปสถฺงคฺคฺอริยมคฺคฺศาสนวเสน ทลฺวิธํ โหตี^{๑๑}

^{๑๐} พระพุทธโฆษาจารย์ สมฺมจฺลฺวิลาสินียา นาม ทีมนิกายภฺจกถาย สิลฺกฺขนุส
วคฺคฺควณฺณนา ปจฺจโม ภาโค (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒) ข้อ ๑๙๐
หน้า ๑๖๐.

^{๑๑} สิริมหาอํามาตย์จําตุรงค์พล อภิธานปฺปทีปิกาฎีกา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
เทคนิค ๑๙, ๒๕๒๗) ข้อ ๗๔๓ หน้า ๔๙๐

^{๑๒} สิริมังคลาจารย์ มงฺคฺลตฺตฺถทีปนี ทฺตฺติโย ภาโค (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔) หน้า ๓๙๑

แปลว่า พรหมจรรย์มี ๑๐ อย่าง คือ ทาน เวทย์าวัจจะ เบนฺจศีล อัปปมัญญา
เมถุนวิริติ สหารสันโดษ วิริยะ องคฺอุโบสถ อริยมรรค ศาสนา ชื่อว่า พรหมจรรย์

เมื่อทราบความหมายของพรหมจรรย์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแล้ว ผู้วิจัยจะได้กล่าว
ถึงแนวคิดและความเชื่อเรื่องพรหมจรรย์ในพระไตรปิฎกเป็นลำดับต่อไป

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย